

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

O revolucijama

William Godwin

William Godwin

O revolucijama

1793.

Originalno objavljeno u knjizi William Godwin: *An Enquiry Concerning the Principles of Political Justice and Its Influence on General Virtue and Happiness*, knjiga IV, drugo poglavlje, London: Robinson, 1793.

anarhisticka-biblioteka.net

1793.

okolnosti koje se javljaju i da ne odstupamo zato što se možda sve stvari ne razvijaju u skladu s našim viđenjem primjerenosti. Ljudi koji su bijesni zbog iskvarenosti i nestrpljivi zbog nepravde te su zbog tih osjećaja naklonjeni zagovornicima revolucije, imaju očitog razloga da ublaže moguće pogreške: njima je posve otvoren pristup kreposti. Jer bez obzira na shvatljivost i dobrohotnost izvora njihove greške, sama greška krcata je posljedicama kobnim za čovječanstvo.

Postoji, međutim, samo jedan motiv koji je moguće iznijeti kao protuslov navedenom iskazu: otkriće tiska. Tim smo umijećem osigurali daljnji čovjekov napredak. Znanje dolazi do prevelikog broja pojedinaca, a mogući ga neprijatelji više ne mogu zaustaviti. Monopolu na znanost, koji je zbog želje za razlikovanjem - te sveopće odrednice ljudskog roda - dugo vremena bio na snazi, došao je kraj. Zbog jednostavnog umnažanja knjiga i niskih cijena tili kopija, danas svatko može doći do željenog naslova. Krajnja nejednakost u informiranosti članova jedne zajednice, koja je postojala u davna vremena, danas je sve manja. Obrazovani ljudi, koji su prije bili rijetki, danas postaju bezbrojni, pa možemo vidjeti golemo mnoštvo ljudi koje, iako osuđeno na rad zbog stalne potrebe za stjecanjem sredstava za život, ipak ima barem površno znanje o većini otkrića i pitanja kojima se bave učeni pojedinci. Posljedica je ta da s rastom broja obrazovanih ljudi raste i njihov utjecaj. U drugačijim okolnostima ljudi su tek povremeno utjecali na veće promjene; ali danas je taj utjecaj stalan i sustavan.

Prije nego dovršimo razmatranje teme, valja još iznijeti jednu općenitu napomenu. Možda se, iz dosadašnjeg razmatranja, moglo zaključiti da revolucije nužno imaju mnoštvo posljedica koje zaslužuju naš prijekor i da one ni u kom slučaju nisu ključne za politički napredak čovječanstva. Ipak, ne treba zaboraviti da su, iako taj odnos nije ključan ili presudan, revolucija i nasilje vrlo često donijeli bitne promjene društvenog ustroja; a ono što se često zbivalo u prošlosti, vjerojatno će se povremeno zbivati i u budućnosti. Dužnost je, stoga, svakog istinskog političara da barem odgodi revoluciju ako je već ne može spriječiti. Jer posve je razumno vjerovati da što se ona kasnije dogodi i što je veći broj ljudi koji u potpunosti razumiju ideje političkog dobra i zla, to će kraće i teže izvedive biti zloporabe za vrijeme revolucije. Poklonik ljudske sreće učinit će sve kako bi spriječio nasilje; no, bio bi to znak slabičke i boležljive naravi odvratiti pogled od ljudskih postupaka kojih se gnušamo i ne posvetiti naš rad i pažnju općem dobru, jer bi se zbog toga nasilje moglo samo nametnuti. Naša je dužnost da ispravno iskoristimo

Jedan od prvih uvida koji nam se ovdje nadaje jest taj da dobar član društva može biti protivnik ustava vlastite zemlje, a da to ne bude neprimjereno.

Kao protuslov spomenutoj tezi često se govori da *svi mi živimo pod zaštitom tog ustava; a zaštita, kao blagodat koju uživamo, obvezuje nas da ustavu iz zahvalnosti pružimo razmjernu podršku.*

Na to bismo mogli odgovoriti, prvo, da je blagodat te zaštite pomalo dvoznačna. To da civilizacija predstavlja blagodat možda se i može prihvatiti; međutim, iako je u određenom smislu odraz političkog ustava svake europske zemlje, civilizaciju se teško može smatrati odlikom lošeg ustava ili pak neodvojivo povezanom s nesavršenostima bilo kojeg ustava. Dobar član društva vjerojatno će biti sklon prihvaćanju ideje civilizacije, ali upravo njegova naklonjenost toj ideji može u njemu pobuditi snažnu želju da civilizaciju vidi oslobođenom iz okova korumpiranih i pristranih institucija.

Drugo, već je dokazano da zahvalnost — u smislu u kojem se o njoj ovdje govori — nije vrlina nego porok. Prema svakom čovjeku i skupini ljudi trebalo bi postupati na osnovi njihovih osobnih odlika i sposobnosti, a ne sukladno nekom propisu koji može postojati isključivo u odnosu prema nama samima. Dodajte tome, kao treće, da ne postoji dvosmisleniji motiv od zahvalnosti koju se ovdje zagovara. Zahvalnost prema ustavu, jednoj apstraktnoj zamisli i domišljenoj opstojnosti, posve je nepojmljiva. Privrženost svojim sunarodnjacima puno ću bolje dokazati svojim nastojanjem da im priskrbim značajne blagodati, nego pridržavanjem ustava koji po meni obiluje pogubnim posljedicama. Takav proturječan zahtjev jednak je zahtjevu da budem kršćanin zato što sam Englez ili muhamedanac zato što sam rođen u Turskoj. Umjesto da bude izraz poštovanja, on potiče prijezir prema svim ostalim vjeroispovijestima i vladama te prema svemu što je ljudima sveto. U smislu u kojem je vlada institucija upravljena na opću dobrobit, ona zaslužuje moju pažnju i propitivanje. Obvezan sam, razmjerno mojoj želji da svi ljudi budu sretni, razmotriti je sa svom preciznošću koju mi okolnosti dopuštaju te primijeniti sve svoje talente i svaki poštenu

utjecaj koji mi stoji na raspolaganju kako bih tom pitanju pristupio po nalogu pravednosti i razuma.

Nakon što smo iznijeli opći pregled dužnosti građanina prema vladi pod kojom živi, možemo se posvetiti osobitim pitanjima koja utječu na naše prosuđivanje i stav prema revoluciji.

Jedan osobiti pogled na temu revolucija imat će velik utjecaj na određivanje osjećaja i stavova koje bismo prema njima mogli gajiti. Mudar čovjek nikada nije posve zadovoljan. Gotovo je nemoguće da postoji bilo kakva institucija kojoj nepristrano i detaljno istraživanje neće naći zamjerki. Mudar čovjek nikada nije zadovoljan vlastitim postignućima, pa niti vlastitim načelima i stavovima. On u njima stalno nalazi pogreške, on neprestano sumnja, a provjerama i propitivanjima nema kraja. Vlada je po svojoj prirodi sredstvo; riječ je o pribjegavanju nečem opasnom kako bi se spriječili buduća ili moguća prijestupi; ona stoga nikada nije posve zadovoljavajuća. Ograničene stvari moraju neprestano biti sposobne za napredovanje i razvoj; bilo bi stoga krajnja ludost zastati u bilo kojem trenutku razvoja i pretpostaviti da smo došli do kraja. Istinski političar ne ograničava svoja očekivanja i želje ni na kakve Čvrsto određene granice; on se prihvatio posla koji nema kraja. On ne može reći: *Dajte mi da ostvarim samo to i bit ću zadovoljan; neću više ništa tražiti; neću više salijetati one koji podupiru takve stavove.* Upravo suprotno; čitavo njegovo postojanje posvećeno je promicanju inovacija i reformi.

Izravni posljedak ovih stavova ne ide u prilog revoluciji. Političaru čiji su ciljevi ograničeni i koji se potpuno zatvorio u te ograničene ciljeve može se oprostiti ako pokaže određenu nestrpljivost kada je riječ o njihovom ostvarivanju. Ali ta strast nije ista kod onoga tko cilja na napredak; ne na ograničene, nego beskonačne razmjere. Taj čovjek zna da, nakon što je ostvario određeni zadatak, njegova zadaća ni u kom slučaju nije završena. On zna da će, i nakon što je vlada unaprijeđena za jedan stupanj u svojoj odličnosti, zlorabe još uvijek biti bezbrojne. Mnogi će biti potlačeni; mnogi će biti izvrgnuti nepravednim osudama; nezadovoljstvo će itekako bi-

predmetom prijezira Čitave Europe; i nema te dobrodošle krize koja će ih ikada više privesti slobodi.

Gotovo i nije potrebno dodati da se u to vrijeme, u nezaustavljivom tijeku događaja, pripremala Francuska revolucija; ne samo da istina sporo napreduje, nego ona i nije uvijek napredna, već je, poput ljudskih bića, podložna mijenama plime i oseke. Ovo je mišljenje do sada imalo velik utjecaj u rješavanju javnih pitanja, a odlikom dobrog javnog dužnosnika smatrala se njegova spremnost da iskoristi svaku priliku za provođenje nekog svog nauma kada su ljudi skloni prihvatiti takav naum te da ne čeka da njihova naklonost mine, a trenutak spremnosti na suradnju prođe.

U ljudskim odnosima nedvojbeno se javljaju plime i oseke. U trenucima oseke neka će istina biti popularnija i zanimljivija od druge. Ali važnost istine ipak je prevelika da bi se dopustilo da na nju utječu takve mijene. Ona je, od pojave pismenosti, pokazala nezaustavljiv napredak, a oštra skretanja i stranputice u literaturi razlazu se u višu kolektivnu dosljednost. Niti jedan učinjeni korak nije predstavljao nazadovanje. Matematika, filozofija prirode, filozofija morala, filologija i politika, dosegle su u stalnom napredovanju današnju razinu odličnosti.

Ali što god rekli o povijesti ljudskog uma, od pojave pismenosti, njegova povijest od najranijih čovjekovih tragova pokazuje drugačiju sliku. Ona nikako nije uvijek predstavljala napredak.

Grčka i Rim nadaju se kao dvije svijetle točke u nepreglednoj pustinji intelekta, ali je i njihova slava bila izuzetno prolazna. Atena je dosegla takvu odličnost — u poeziji, govorništvu, oštromnosti i krepkosti njenih filozofa i umjetničkoj vještini - kakvoj ni jedno razdoblje nije bilo ravno. No, ta je odličnost dosegnuta da bi kasnije bila posve zaboravljena; naslijedila ju je tama barbarstva; a mi se danas, u nekim od spomenutih područja, trudimo dosegnuti visine koje su oni dosegli. Iste napomene vezane uz pojedinačni napredak odnose se i na pitanje politike; mi još uvijek nismo uspjeli shvatiti političke dosege koje su oni zbog nenadmašene veličine baštinili.

je slijede iz sveobuhvatnog veleobrata čije posljedice mogu narušiti plodove mira.

Treće, pogrešno je pretpostaviti da sustav koji se oslanja na razum nužno mora beskrajno odgoditi sveobuhvatan preobražaj. Znanosti i unapređenja po prirodi su spora i, na određeni način, u početku nepojmljiva. Njihov se početak doima gotovo slučajnim. Rijetki se u njih pouzdaju; mali broj ljudi uopće je svjestan njihova postojanja. Njihov je razvoj sakriven, a njihovi rezultati, iako dugo pripremani, u znatnoj su mjeri nagli i neočekivani. Tako bismo možda uvođenje tiska mogli promatrati kao pojavu koja je osigurala potpunu emancipaciju čovječanstva. Ali ta napredna posljedica dugo je vremena bila nepoznata; samo je pronicljiv um Wolfeya bio sposoban predvidjeti prije gotovo tri stoljeća, govoreći u ime papinskog klera, kako *moramo uništiti tisak ili će tisak uništiti nas*. Danas pak nije potrebna neka izuzetna domišljatost da bi se shvatilo kako se najveće zloporabe političkih institucija žurno približavaju kraju. Ne postoji, međutim, ni jedan neprijatelj te povoljne krize kojeg se treba više plašiti od dobrohotnog, ali nestrpljivog pobornika općeg dobra.

Postoji odjeljak u jednom Helvetiusovu djelu napisan s namjerom da ga se objavi nakon smrti autora, koja se dogodila 1771. godine, koji je toliko u suzvučju s današnjim nezadovoljnim i očajnim zagovornicima opće slobode da ga se mora spomenuti: *U povijesti svakog naroda, piše on, postoje trenuci kada, zbog nesigurnosti u izboru strane ili zbog ravnoteže između političkog dobra i zla, ljudi osjećaju potrebu za savjetom; trenuci su to u kojima tlo, da se tako izrazim, na određeni način spremno i lako upija rosu istine. U takvom trenutku objavljivanje vrijedne knjige može potaknuti najpovoljnije preobrazbe: ali kada taj trenutak mine, nacija —ponovo neosjetljiva na najbolja obrazloženja - zbog naravi vlasti nepovratno zapada u neznanje i glupost. Intelktualno tlo tada je tvrdo i nepropusno; kiše mogu padati, širiti svoju vlagu po površini, ali negdašnjoj plodnosti više nema traga. Takvo je starije u Francuskoj. Njen narod postao je*

ti zastupljeno i imat će svoje zagovornike, a vladavina nejednakosti bit će golema. On će, stoga, napredak i poboljšanja moći sagledati puno trezvenije, iako će i njegove prosudbe biti prožete žudnjama srca i odlikama poimanja. Neki očekivani napredak, za koji može trebati dosta vremena i koji može imati više razina nego što ih njegovi uvidi mogu predvidjeti, treba se dogoditi u blagim i postupnim, ali ipak postojanim pomacima, a ne putem nasilnih skokova ili potresima koji milijune mogu izvrgnuti riziku i generacije ljudi pomesti s pozornice postojanja.

Razmotrimo sada ukratko narav revolucije. Revolucija je obilježena netrpeljivošću prema tiraniji, a pritom je i sama prožeta tiranijom. Tiranija koja u svojih zagovornika budi gađenje teško može biti bez pristaša; a što je veća pobuđena odbojnost, dublja će biti kivnost u glavama gubitnika. Postoji li nešto neizbježnije od nezadovoljstva ljudi kojima su nasilno oduzete povlastice i bogatstvo? Ima li oprostivijeg grijeha od njihove privrženosti mišljenju u čijem su duhu odgojem i obrazovani i koje je možda još jučer bilo mišljenje gotovo svakog pojedinca u zajednici? I konačno moraju li oni izmijeniti vlastita uvjerenja u trenutku kada ja nađem razloge da promijenim vlastita? Oni su samo ostali na mjestu na kojem smo i mi bili prije nekoliko godina. A ipak, to je zločin na koji revolucija gleda s velikim jalom i kažnjava ga krajnje brutalno. Zločin koji podliježe najžešćoj osudi nije, dakle, rezultat nepostojanja načela, razuzdanog života ili neumoljive mržnje; to je greška koja se jednako lako može dogoditi i čovjeku besprijekorne časti, moralne upravljenosti i dostojanstvene i širokogrudne naravi.

Revolucija je potaknuta užasavanjem pred tiranijom, a ipak ni njena vlastita tiranija nije lišena specifičnih bjesova. Niti jedno drugo razdoblje nije u većem ratu sa slobodom. Neobuzdano komuniciranje mišljenja uvijek je podvrgnuto pogubnim proturječjima, ali u takvim prigodama ono je nužno sputano. U drugim vremenima ljudi nisu toliko zabrinuti zbog učinaka te komunikacije, ali u trenutku revolucije, kada je sve u krizi, javlja se užasan strah od utjecaja jedne jedine riječi, a susljedno je ropstvo potpuno. Je li

postojala ijedna revolucija u kojoj je bila dopuštena obrana onoga što je revolucija nastojala dokinuti ili, štoviše, bilo kakva vrsta pisanja ili rasprave koja nije bila, najvećim dijelom, u suglasju sa stavovima koji su tada prevladavali? Pokušaj kontroliranja čovjekovih misli i kažnjavanje njegovih stavova zasigurno je najodvratniji oblik despotizma; pa ipak, taj pokušaj čini osobitu odrednicu naravi revolucije.

Zagovornici revolucije obično ističu kako *nema dragog načina da se riješimo tlačitelja i spriječimo nove da zauzmu njihovo mjesto, nego da ih se podvrgne brutalnoj osveti koja će biti zapamćena za sva vremena*. Kao odgovor na to valja reći da će tlačitelji postojati sve dok postoje pojedinci koji su, da li zbog izopačenosti ili čvrstih i tvrdokornih predrasuda, voljni udružiti se s tlačiteljima. Moramo se stoga čuvati ne samo ljudi pokvarenih ambicija nego i svih onih koji takve ljude podupiru zbog vlastitih pokvarenih interesa i namjera. Predlaže se oslobađanje ljudi; a metoda kojom će se na njih utjecati, snažnije nego ikad, jest strah od kazne. Govori se daje vlada uzurpirala previše toga, pa se uspostavlja vlast koja je deset puta presežnija, a postupci su joj jednako užasni. Pitam se je li porobljavanje najbolji način oslobađanja čovjeka? Je li primjena terora, odnosno zastrašivanja, najprikladniji način da ih se učini neustrašivima, neovisnima i poduzetnima?

Za trajanja revolucije promišljanje — kao i sva druga strpljiva razmatranja — biva dokinuto. Takva razmatranja zahtijevaju duže razdoblje sigurnosti i ustaljenosti; gotovo su nemoguća kada ljudi ne mogu predvidjeti što ih sutra čeka, a najnevjerojatnije promjene predstavljaju jedinu konstantu. Takva razmatranja traže opuštenost te smirenu i strastima nepomućenu narav; gotovo ih je nemoguće provoditi kada su sve čovjekove strasti uzburkane i kada iz sata u sat proživljavamo najsnažnije osjećaje straha i nade, strepnje i žudnje, potištenosti i slavlja. Dodajte do sada rečenom i sklonost revolucije da obuzdava očitovanje naših misli i slavlja okove na pravo razmatranja.

bavljati se ljepotom tog koncepta; ali u međuvremenu čovječanstvo pati, nepravda je svakodnevna pojava, a naraštaji ljudi mogu izginiti, uz časna obećanja i nade, i napustiti pozornicu bez uživanja u blagodatima. *Zato nas ne obmanjujte*, reći će ljudi, *nekim dalekim i nesigurnim obećanjima; pustite nas da prigrlimo metodu koja će nam osigurati brz spas od zala, prestrašnih da bi ih se moglo podnijeti*.

Kao odgovor na takve tvrdnje valja primijetiti daje, kao prvo, svaki pokušaj brzog izbjavljenja čitave zajednice iz okova uzurpacije, čiju zloćudnu narav mali broj ljudi razumije, rezultirao čestim neuspjesima i bio praćen velikim nesrećama.

Drugo, pogrešno je pretpostaviti da, budući da trenutno nemamo većih nesuglasica i nasilja, naš naraštaj neće uživati u prednostima poboljšanja nekih političkih načela. Svaki pomak u mišljenju, od moralne zablude prema istini, svaki dodatak jasnijem razumijevanju spomenute teme, te prisjećanje i neovisnost našeg uma, po sebi su izuzeti iz apsolutne promjene naših institucija kao neupitan napredak. Sloboda institucija poželjna je poglavito zato što je povezana sa slobodom mišljenja; ako ostvarimo cilj, sasvim ćemo opravdano biti skloni zanemariti sredstva. U stvarnosti, međutim, kad god se politički stavovi zajednice ili bilo kojeg značajnijeg dijela zajednice mijenjaju, to utječe i na institucije. One popuštaju stisak kojim drže um; bivaju prožete drugačijim duhom; i, konačno, one postupno i gotovo neprimjetno tonu u zaborav. Prednosti koje se stječu u svakom stupnju neometanog i nenasilnog razvoja, prednosti su koje su u najvećem interesu zajednice.

U međuvremenu, nemoguće je ne ukazati na zapanjujuću ispraznost prigovora na koji nastojimo odgovoriti. Oni koji prigovaraju žale se *da će sustav koji se oslanja isključivo na razum zasigurno lišiti sadašnji narastaj praktičnih koristi političkog napretka*. Ali upravo smo pokazali da im takav sustav osigurava veliku praktičnu korist, dok s druge strane ništa nije uobičajenije od priznanja samih zagovornika sile da velika revolucija podrazumijeva žrtvovanje čitavog naraštaja. Oni koji sudjeluju u revoluciji susreću se s nedaćama ko-

divljaštva i zaglušujuće buke građanskih prepirki, tko može reći hoće li čitav događaj donijeti boljitak ili upravo obrnuto? Čak i ako se ne vratimo u stanje obamrlosti i ne izgubimo sjećanja na učinjene napretke, posljedica revolucije može biti nametanje novih okova despotizma i osiguravanje, na duže vrijeme, prevlasti tlačenja.

Ako su to stvarna obilježja revolucije, bilo bi uistinu dobro shvatiti daje revolucija posve nepotrebna i poraditi na razumijevanju sredstava koja su primjerena dokidanju političkih zloporaba. Općenito je poznato da/a/to ljudi posve dobro razumiju pogreške, u vlastitom djelovanju, ipak ih se ne žele odreći. Ta napomena ima određeni smisao samo ukoliko je povežemo s uobičajenim tumačenjem pojma *razumijevanje*. Svjesni postupci ljudi plod su njihova mišljenja. Uvijek ćemo odabrati i provesti onaj naum koji nam se čini najopravdanijim. U tom je smislu nepojmljivo da bi netko mogao odabrati određeni načini djelovanja baš zato stoje takav način zao i nepravedan. Nemoguće je da čovjek počini zločinu trenutku kada u potpunosti razumije njegovu bit. U svakom primjeru te vrste riječ je o sukobu između znanja s jedne i pogreške ili navike s druge strane. Kada postoji znanje u svojoj punoj snazi, zlonamjerno djelovanje ne može biti počinjeno. Razmjerno izostanku znanja ili sjećanja na njega, prevladavaju pogreške ili navike. Čini se, međutim, razumnim pretpostaviti da se trajnost, baš kao i snaga, našeg razumijevanja može povećati u neograničenom opsegu. Znanje, shvaćeno kao jasna i nedvojbeno spoznaja kojoj se niti jedna obmana ne može othrvati, u tom je smislu nešto posve različito od onoga što se pod tim pojmom obično podrazumijeva - znanje kao nešto čega se rijetko prisjećamo i što, kada ga se i prisjetimo, ne možemo osjetiti ni razumjeti.

Ljepota ovdje ocrtanog koncepta, političkog napredovanja čovječanstva, svakome mora biti očita. No, ipak se može reći da *bez obzira na to djelovanje istine može biti presporo. Proći će puno vremena, govore nam. prije nego što se razumijevanje zloćudnosti povlastica i monopola dovoljno proširi i osjeti, da bi ih se moglo dokinuti bez pomutnje i borbe*. Lako je nekom umniku sjediti u svojoj sobi i za-

Sljedeća okolnost koju je dolično spomenuti jest neizbježna dugotrajnost revolucionarnog duha. Za ilustraciju nam može poslužiti promjena vlasti u Engleskoj 1688. godine. Promotrimo li tu revoluciju isključivo prema imenu, vjerojatno ćemo si čestitati jer su prednosti koje je iznjedrila, kakve god one bile, ostvarene pobjedom koja nije bila skupa niti krvava. Želimo li međutim donijeti cjelovitiju prosudbu, moramo svakako primijetiti da je ta revolucija za posljedicu imala dva velika rata — devetogodišnji pod kraljem Wiliamom i dvanaestogodišnji rat pod kraljicom Anom — te dvije unutrašnje pobune (prijezira vrijedne događaje, prisjetimo li se smjelog duha i plemenite odanosti jakobinaca i njihova sramotnog kraja) 1715. i 1745. godine. Ipak, bila je to u cjelini blaga i milostiva revolucija. Revolucija je borba između dvije stranice od kojih je svaka uvjerena u pravednost vlastitog cilja; borba koja se ne rješava kompromisom ili strpljivim pregovorima, nego isključivo silom. Takva odluka teško može okončati međusobne sukobe i nesuglasja.

Vjerojatno ni jedna važnija revolucija nije prošla bez krvoprolića. Ovdje bi moglo biti korisno prisjetiti se što sve podrazumijeva pojam *prolijevanje krvi*. Budući da su zloporabe koje se javljaju u današnjem političkom društvu tako goleme, tlačenje koje se provodi tako nesnosno, a neznanje i opačine koje ono uzrokuje tako užasni da se čini kako je njihovo dokidanje moguće provesti isključivo trenutnim brisanjem svih ljudskih bića koja su dosegla godine zrelosti, svaki će strastima nepomućeni istraživač vjerojatno zaključiti da takav razvoj događaja nije osobito sretan. Razlog tomu nije taj što bi ljudski život predstavljao nemjerljivu vrijednost zbog koje bismo trebali odustati od prolijevanja krvi. Ni slučajno: jer današnji su ljudi najvećim dijelom siromašni i oskudijevaju u životnim užieima, a njihovo dostojanstvo ne predstavlja ništa više od pukog pojma. Smrt je po sebi najmanje od ljudskih zala. Potres koji bi progutao stotine tisuća pojedinaca odjednom općenito je tragičan zbog tjeskobe koju zbog njega prolaze preživjeli; ali u pravednoj prosudbi onih koje je uništio, takav potres često je određen kao razmjerno trivijalan događaj. Prirodni zakoni koji ga uzrokuju uis-

tinu su prava tema za razmatranje; no njihovi učinci, usporedimo li ih s mnogim drugim događajima, teško mogu biti predmetom osude. Stvari su bitno drugačije kada čovjek pogine od ruke vlastitog susjeda. U tom se slučaju rađaju tisuće pogubnih strasti. Počinitelji i svjedoci zločina postaju okorjeli, neshvatljivi i neljudski. Oni koji na taj način izgube rođaka ili prijatelja, ogorčeni su i željni osвете. Među ljudima se širi nepovjerenje, a najbolje poveznice ljudskog društva bivaju raskinute. Nemoguće je zamisliti nepovoljnije ozračje za gajenje pravednosti i širenje dobrohotnosti.

Na primjedbu da revolucije ne moraju nužno biti praćene krvoprolićem moguće je dodati da su one nužno okrutne i preuranjene. Politika je znanost. Opće odlike ljudske naravi moguće je spoznati i susljedno tome odrediti modus koji je po sebi najprimjereniji uvjetima društvenog života čovjeka. Ako taj modus nije posvuda i trenutno spreman za praktičnu primjenu, izmjene koje je potrebno učiniti kako bi ga se prilagodilo promjenjivim okolnostima i stupnjevima njegova ostvarivanja također su predmet znanstvenog razmatranja. Znanost je po naravi očito progresivna. Kako li su samo različiti bili stupnjevi poznavanja astronomije prije nego što ju je Newton uzdigao na novu razinu odličnosti! Kako li su nesavršene bile intelektualne znanosti prije nego im je priskrbljena točnost koju baštine u ovom stoljeću! Političko znanje je, nedvojbeno, još u povojima; i ono će, kao poznavanje života i djelovanja, sukladno prikupljanju novih spoznaja sve ujednačenije i ustrajnije utjecati na pitanja ljudskog društva. Povijest svih znanosti otkriva da su u početku bile poznale tek nekolicini, da bi se zatim proširile u brojna tumačenja i sve društvene staleže. Tako je, primjerice, u dvadeset godina po objavljivanju jedva nekoliko ljudi čitalo Newtonova *Načela*, a njegov je sustav bio nepoznat; u idućih dvadeset godina taj je sustav vjerojatno postao poznat gotovo svakoj osobi koja je posjedovala i najmanju znanstvenu naobrazbu.

Jedini način da se provede unapređenje društva, imajući na umu izneseno viđenje pogubnog događaja, jest u trenu kada poboljšanja naših institucija unapreduju razmjerno prosvjećivanju poima-

nja javnosti. Uvijek postoji politički ustroj koji je najprimjereniji pojedinačnim stupnjevima razvoja. Što je bolje razumijevanje tog preduvjeta, to će uspješnije biti ostvaren opći interes. U ljudskoj prirodi postoji spremnost za takvu vrstu napredovanja. Nesavršene institucije, kao što je ranije pokazano, ne mogu se dugo održati ako ih se najvećim dijelom osporava, a njihovi su učinci doista shvaćeni. Postoji, drugim riječima, razdoblje unutar kojeg se može očekivati njihov raspad i nestanak, gotovo bez ikakva truda.

Reforma, u takvom značenju pojma, teško se može shvatiti kao rezultat djelovanja. Ljudi počinju osjećati situaciju u kojoj se nalaze; a okovi koji su ih ranije sputavali nestaju poput utvare. Kada dođe do takve krize, neće biti potrebno isukati mačeve; ni prstom neće trebati maknuti, u smislu nasilja. Zagovornika postojećeg nepravednog sustava bit će premalo i bit će preslabi da bi im uopće pao na pamet neki ozbiljniji otpor protiv općeg mišljenja čovječanstva.

iz takvog pristupa problemu slijedi da revolucije, umjesto da čine dobro Čovječanstvu, zapravo isključivo prekidaju pohvalni i neprestani napredak koji se može očekivati u kontekstu političke istine i društvenog razvoja. One narušavaju usklađenu narav intelekta. One nam nude nešto za što još nismo spremni i što ne možemo učinkovito ostvariti. One prekidaju cjelovit razvoj znanosti te sputavaju prirodne i razumske procese.

Do sada smo se bavili pretpostavkom po kojoj će svako nastojanje upravljeno na poticanje revolucije biti okrunjeno uspjehom. Ali ta pretpostavka ni u kom slučaju ne smije biti olako shvaćena. Svaki takav pokušaj, čak i ako je riječ samo o prijetnji koja nije provedena u djelo, potiče otpor koji se inače ne bi javio. Neprijatelji novoga prestrašeni su nestrpljivošću zagovornika inovacije. Oluja postupno jača i svaka se strana u tišini naoružava oružjem nasilja i ratnih lukavstava. Promotrimo na trenutak posljedice toga. Dok god natjecanje podrazumijeva ogledanje istine i obmane, možemo biti uvjereni u napredak i rezultate. Kada međutim odložimo argumente i pribjegnemo mačevima, stvari se mijenjaju. Između ratnog